

УДК 378.5:62

СПЕЦИФІЧНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ У ПОЗАУРОЧНІЙ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Л.О. ЧИСТЯКОВА

У статті розкрито сутність специфічних принципів художньо-трудової діяльності учнів, особливості підготовки майбутніх учителів технологій до упровадження цих принципів у позаурочну художньо-трудова діяльність.

Ключові слова: позаурочна робота, художньо-трудова діяльність, принципи навчання.

Постановка проблеми. Сучасна технологічна освіта потребує педагогів, які мають достатній запас професійних знань, умінь і навичок, мають високий творчий потенціал, здатні до педагогічної творчості й інноваційної діяльності.

Професійна підготовка майбутніх учителів технологій передбачає оволодіння студентами фаховими та психолого-педагогічними дисциплінами, чільне місце серед яких займає теорія та методика організації та проведення позаурочної та позашкільної роботи з трудового навчання. Основою підготовки майбутніх учителів до реалізації завдань позаурочної та позашкільної діяльності є вивчення курсу «Теорія та методика позашкільної освіти». Дана дисципліна має теоретично-практичний характер і сприяє практичному формуванню у майбутніх вчителів технологій досвіду роботи керівника гуртка. Забезпечує майбутніх спеціалістів знаннями мети і завдань позаурочної діяльності, принципів і форм організації, змісту позаурочної та позашкільної роботи, спонукає до творчої діяльності студентів в процесі теоретичного і практичного вивчення предмету. Дає можливість розширити поле діяльності вчителя в позаурочній та позашкільній роботі, застосувавши отримані знання і вміння.

В основу професійної підготовки майбутнього вчителя технологій до позаурочної діяльності покладені як загальнодидактичні (наочності, науковості, систематичності, зв'язку з життям, доступності, свідомості й активності, міцності знань, індивідуалізації та диференціації, емоційності), так специфічні принципи навчання, які є визначальними у в забезпеченні високого рівня технологічної освіти. Це такі принципи, як принцип природовідповідності, культуровідповідності, творчості, зв'язку із життям, колективізму, добровільності, самодіяльності, інтересу тощо. Опанування студентами знаннями цих принципів вимагає розкриття їх сутності.

Мета. Розкрити сутність специфічних принципів позаурочної художньо-трудової діяльності учнів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні система позашкільної освіти і виховання дітей та учнівської молоді спрямована на формування особистості нового типу – такої, що здатна швидко адаптуватися до сприйняття інноваційних процесів у суспільстві, у галузі технологій, розвитку техніки.

У системі безперервної освіти позашкільна освіта має широкі можливості у реалізації культурно-освітніх, інформаційних та дозвільно-розважальних потреб підростаючого покоління, допомагає дітям зорієнтуватися, адаптуватися у сучасних умовах соціально-культурного розвитку суспільства.

Головною метою позашкільної освіти і виховання є створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка підлітків до життя в умовах переходу до ринкової економіки при впровадженні якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструкторської, художньої, декоративно-прикладної, еколого-природничої, туристсько-краєзнавчої та інших видів творчості.

Теоретичні основи позашкільної освіти закладені в педагогічних працях Г. М. Ващенко, А. С. Макаренка, І. І. Огієнка, М. І. Пирогова, С. Ф. Русової, В. О. Сухомлинського, В. І. Чарнолуського, С. Т. Шацького та ін.

Аналіз наукових і методичних джерел з питань позашкільної освіти, діяльності позашкільних навчальних закладів засвідчує наявність широкого спектра досліджень її різних аспектів і у сьогоденні.

Окремі питання сучасних методологічних засад позашкільної освіти та виховання, позашкільної роботи представлені в працях українських учених І. Д. Бега, В. В. Борисова, В. В. Вербицького, А. Й. Капської, Б. С. Кобзаря, В. М. Мадзігона, Г. П. Пустовіта, О. В. Сухомлинської, Т. І. Сущенко та ін.

Позаурочна діяльність - сприятливе підґрунтя для самовизначення, формування життєвої активності учнів різних вікових груп, оскільки під час занять гуртків, студій, клубів за інтересами, „майстерень й фабрик” та інших форм у порівнянні зі шкільною програмою трудового навчання, є можливість включати ті види робіт декоративно-прикладної творчості, які програмою школи не передбачені і учень має можливість самостійно обирати творчий проект у відповідності зі своїми психофізіологічними та розумовими здібностями, виконати його, при цьому відчувати себе активним творцем предметного світу декоративно-прикладного мистецтва.

Дисципліна «Теорія та методика позашкільної освіти» має широкі можливості у підготовці майбутніх вчителів технологій до впровадження позаурочної художньо-трудової діяльності з учнями.

Зокрема, під час вивчення теми „Мета та завдання позаурочної та позашкільної роботи з учнями” студенти знайомляться з поняттями ”позакласна, позаурочна та позашкільна робота”, метою й завданнями позаурочної діяльності вчителя технологій на сучасному етапі розвитку освіти в Україні, показниками готовності учнів до позаурочної діяльності. Тут же йдеться про взаємозв’язок позаурочного та позашкільного виховання; вплив розвитку науки й техніки на індивідуальні запити учнів; систему позашкільних навчальних закладів; зв’язок школи й позашкільних навчальних закладів, роль позаурочної діяльності в цілісному розвитку учнів, їхнє трудове, моральне, естетичне, економічне, екологічне виховання.

У процесі вивчення теми “Принципи організації позаурочної та позашкільної роботи” майбутні вчителі знайомляться з провідними принципами організації позаурочної та позашкільної роботи.

Принципи, як вихідні положення, система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує ефективність навчально-виховного процесу та позаурочної художньо-трудової діяльності, мають специфічні особливості. До таких варто віднести принцип природовідповідності, культуровідповідності, творчості, інтегративності, добровільності і доступності, створення ситуації успіху.

Розкриємо сутність кожного з цих принципів з урахуванням специфіки позаурочної художньо-трудової діяльності.

Принцип природовідповідності вимагає максимального урахування в навчально-виховному процесі індивідуальних нахилів, здібностей та обдарувань із метою розробки стратегії і тактики розвитку особистості. Даний принцип висуває до процесу позаурочної художньо-трудової діяльності такі вимоги: урахування індивідуальних відмінностей; опора на розвиток творчого мислення; активність, свідомість; прагнення самостійного пошуку тощо.

Принцип природовідповідності передбачає також урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, багатогранної і цілісної природи людини, її анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей, визначення вчителем змісту діяльності відповідно до віку, сил та можливостей дітей.

Безумовно, принцип природовідповідності у організації позаурочної виховної роботи тісно пов’язаний із змістом такого принципу у народній педагогіці. Його обґрунтував відомий дослідник української етнопедагогіки академік М.Г. Стельмахович. Він вважав, що принцип природовідповідності вимагає будувати процес виховання з урахуванням особливостей природи. На підтвердження цього можна навести порівняння і аналогії типу «людина - природа», чи «природа-людина», які широко побутують у народних уявленнях, наприклад: «Гни дерево, доки молоде, вчи дитя, поки мале», «На дерево дивися, як родить, а на чоловіка, як робить», «Заклопотався, як квочка коло курчат».

Принцип природовідповідності застосовується також в організації форм позаурочної діяльності і активного залучення до їх проведення самих учнів. Якщо у середніх класах в переважній більшості роботу по організації заходів проводить сам учитель, то в старших класах вихователі довіряють проведення бесід, вечорів, диспутів самим учням. З урахуванням вікових особливостей дітей учитель підбирає і методи виховання.

Принцип культуровідповідності передбачає органічний зв’язок з історією народу, його культурними і побутовими традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

На сьогодні поняття культури використовується в двох планах - як всеохоплююча сукупність надбань загальнолюдської свідомості або ж як сфера духовних інтересів суспільства. За визначенням Д.Антоновича “в широкому розумінні цього слова культурою вважаються все, що має людина чи громада людей не від природи, а від власного розуму і власної творчості, як в царині матеріальній, так і в духовній, в царині громадського життя, звичаїв і побуту [7, с.17].

Найбільш вдале визначення культури пропонує І.Кріп’якевич, котрий зазначив, що “...нема дотепер – і мабуть ніколи не буде – загально прийнятої дефініції, що таке культура. Одні розуміють під цією назвою всі здобутки тисячолітньої праці людства як на матеріальному полі, так і на духовному, та в обсяг культури раді б взяти всі прояви людського життя. Другі думають, що до культури треба

віднести тільки розвиток продукції, винаходів, поступ у виробництві і взагалі обмежуються так званою матеріальною культурою. Інші, навпаки, бачать культуру щойно на верхах духовного розвитку людини – в мистецтві, науці, філософії. Одні бажать звести історію культури до досліду постійних, типових форм життя, інші ціну культури бачать в її різноманітності...» [3, с.3].

Культура поєднує матеріальні й духовні надбання певної нації. Постійне перебування особистості під впливом матеріальної і духовної культури рідного народу необхідне для найповнішого розкриття і розвитку природних здібностей, оскільки саме за таких умов етнопсихологічні особливості дітей певного народу використовуються найдоцільніше.

Принцип творчості має на меті залучення особистості до нового, оригінального та значущого процесу, як для самої людини, так і для суспільства в цілому; цілеспрямовано й свідомо змінювати себе та навколишню дійсність, забезпечувати найвищу форму активності, самостійної діяльності, саморозвитку, самоактуалізації людини.

Сучасна психологічна наука виділяє такі підходи до визначення творчості [5, с.142]:

- інтуїтивістський (А.Бергсон, В.Дільтей) - згідно з ним інтуїція нерозривно пов'язана з натхненням, емоціями, афектами, що обумовлює високу продуктивність духовних сил у процесі творчості; інтуїція є основою пізнання, головною передумовою творчості;
- біологізаторський (В.Бехтерев, В.Савич, В.Курбатов та ін.). Його представники зараховують до необхідних умов творчості наявність обдарованості та відповідного виховання, що формує спрямованість на творчість та відповідну мозкову діяльність (реакція на подразнення, дія реакції, звільнення від напруги);
- діяльнісний (Л.Виготський, С.Рубінштейн, О.Леонт'єв та ін.): здібності реалізуються в різних видах діяльності (професійній, навчальній, ігровій та інших), що передбачає формування мети діяльності, яка, в свою чергу зумовлюється мотивацією, та дій, що відповідають здібностям, а також засобів і шляхів їх виконання;
- системний (Л.Пономар'єв, О.Тихомиров) – адекватність діялісного підходу піддається сумніву, а творчість у широкому розумінні – це механізм розвитку, взаємодія, що веде до розвитку;
- особистісний підхід (А.Маслоу, К.Роджерс) - згідно з ним креативність є характеристикою особистості, котра виявляється майже в усьому, що робить людина: в її сприйнятті, установках, поведінці. Необхідність креативності у навчанні зумовлена потребою пристосовуватися до нових умов, умінням імпровізувати;
- технологічний (К.Дункер, Л.Осборн, І.Гордон, Г.Буш, Г.Альтшуллер, Дж.Діксон та ін.). У його представників переважає прагнення змоделювати процес творчого вирішення задач.

Таким чином, творчість притаманна людині як суб'єкту творчої діяльності, як вища форма активності. Існують різноманітні види творчості: наукова, технічна, художня тощо. Усі вони мають специфічні риси, спільне і відмінне.

У свій час Л.Виготський, відстоюючи право кожної дитини на творчість, писав: «Існує дуже поширена думка, що творчість є справою обраних, і що тільки той, хто обдарований особливим талантом, повинен його розвивати в собі і може вважатися здатним до творчості. Це положення є хибним... Якщо розуміти творчість у її істинному психологічному розумінні, як творіння нового, легко прийти до висновку, що творчість є більшою чи меншою мірою справою кожного, вона ж є нормальним і постійним супутником дитячого розвитку... Основний закон дитячої творчості полягає в тому, що її цінність потрібно бачити не в результаті, не в продукті творчості, а у самому процесі.» [2, с.63].

Інтегративність як принцип розглядається з позицій об'єднання змісту різних циклів дисциплін (гуманітарних, соціально-економічних, природничо-наукових, професійної та практичної підготовки, вибіркової тощо). Такий широкий спектр дисциплін, насамперед професійно-орієнтованих, дає змогу шляхом здійснення міжпредметних зв'язків вивчати теоретичні та прикладні особливості декоративно-прикладного мистецтва, формувати в учнів практичні вміння і навички з обробки різних матеріалів.

Добровільність і доступність передбачає право вибору та доступність у забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті додаткових знань, умінь та навичок, підготовки до активної професійної та громадської діяльності.

Створення ситуації успіху, як принцип, розглядається як таке цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягнення значних результатів у художньо-трудої та педагогічній діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому. В педагогічному розумінні – це результат продуманої, підготовленої стратегії, тактики вчителя, викладача ВНЗ.

У психологічному словнику знаходимо таке визначення: «Успіх - позитивний результат праці, діяльності, здобуток, доробок. Категорія «успіх» відбиває факт найвищого досягнення поставленої мети. Успіх не приходить сам, за нього потрібно боротися, його необхідно домагатися, затрачати для

цього певні зусилля - фізичні, нервові, морально-психологічні. У праці досягають успіху завдяки твердій волі, неухильному прагненню до мети. Досягнутий успіх є великим збудником нової енергії. Важливо, щоб людина вміла реалістично, тверезо оцінювати свої успіхи” [4, с. 198-199].

Та найбільш цікавою й глибокою, є та характеристика дефініції категорії „успіх”, яку пропонує Г.Тулчинський Він розглядає “успіх як широке соціальне визнання результатів діяльності особистості, її справ і вчинків” [6, с. 129] і “успіх – це подолання, розв’язання людиною чи колективом проблем і протиріч свого життя” [там само, с.133]. При цьому автор підкреслює, що “успіх як соціальне визнання і схвалення є лише механізмом підкріплення і закріплення зусиль самої особистості у процесі її самореалізації, розкриття її творчого потенціалу” [там само с. 138]. Отже, в успіху істотна роль належить самій особистості, її здатності до самооцінки, самовизначення, прагнення до самоствердження.

Обґрунтовуючи сутність та процедуру формування ситуації успіху В.Вілюнас [1] виділяє такі види успіху:

Констатований успіх. Особа фіксує досягнення, радіє йому. Успіх міг бути очікуваним, несподіваним, підготовленим, непередбаченим. Важливо, що він відбувся, дав можливість індивіду пережити радість пізнання, відчуття своїх можливостей, віри у завтрашній день.

Передбачуваний успіх. Особистість чекає його, сподівається на нього. В основі такого очікування можуть бути обґрунтовані надії, сподівання якогось дива. І хоча на порожньому місці успіх бути не може, особа чекає, на щось сподівається.

Узагальнюючий успіх. Очікування успіху поступово стає постійною потребою. З одного боку це стан упевненості, захищеності, опори на самого себе. З іншого – небезпека переоцінити свої можливості, заспокоїтися .

Розуміння успіху як значущої для особистості оцінки результату художньо-трудової діяльності спонукає її, передусім, докласти всі основні сили, щоби домогтися успіху і прагнути до уникнення невдачі. Успіх у будь-якій діяльності, в тому числі й художньо-трудовій, залежить не лише від здібностей і знань, а й від прагнення працювати й досягати високих результатів. Чим вищий рівень мотивації (і активності), тим більше чинників (мотивів) спонукають людину до діяльності, тим більше зусиль вона схильна докладати. У зв’язку з цим завданням викладачів педагогічних навчальних закладів у своїй роботі є створення ситуації успіху у теоретичні і практичні підготовці студентів, навчити їх створювати ситуацію успіху в учнів.

Висновки. У сукупності й взаємодії ці принципи орієнтують позаурочну художньо-трудова діяльність на забезпечення ефективної реалізації завдань, єдності й взаємозв’язку з іншими видами навчальної діяльності на основі послідовності, взаємодії, інтеграції та диференціації освітньо-виховного впливу на особистість; сприяють успішному творчому, фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вилюнас В. К. Психологические механизмы биологической мотивации / В. К. Вилюнас. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1986. – 243 с.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : психологический очерк / Л. С. Выготский. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
3. Історія української культури / [під заг. ред. І. Крип'якевича]. – Львів: Вид-во Івана Тиктова, 1937. – 1036 с.
4. Психологічний словник / [за ред. В. Войтка]. – К. : Вища школа, 1982. – 215 с.
5. Темина С. Ю. Основы подготовки будущих учителей к педагогическому творчеству / С. Ю. Темина. – М. : Спутник+, 2001. – 134 с.
6. Тулчинский Г. Л. Разум, воля, успех: о философии поступка / Г. Л. Тулчинский. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – 216 с.
7. Українська культура : лекції / [за ред. Д. Антоновича; упоряд. С. В. Ульяновська]. – К. : Либідь, 1993. – 592 с.

CITED LITERATURE

1. Vilyunas V.K. Psychological mechanisms of biological motivation / V.K. Vilyunas. – M.: Publishing house. Mosk. University Press, 1986. – 243 p. [in Russian]
2. Vygotsky L.S. Imagination and creativity in childhood: psychological handwriting / L.S. Vygotsky. – 3-rd ed. – M.: Education, 1991. – 93 p. [in Russian]
3. History of Ukrainian culture / [under total. eds. I. Krypyakevycha]. – Lviv: Publishing house of Ivan Tyktova, 1937. – 1036 p. [in Ukrainian]
4. Psychological Dictionary / [ed. B. Voitko]. – K.: High School, 1982. – 215 p. [in Ukrainian]
5. Temya S. J. Basis of future teachers training for pedagogical creativity / S. Temya. – Moscow: Sputnik +, 2001. – 134 p. [in Russian]
6. Tulchyn G. L. Reason, will, success: a philosophy of behaviour / G.L.Tulchin. – Leningrad: Publishing house Leningrad. University Press, 1990. – 216 p. [in Russian]
- Ukrainian culture: lectures / [ed. D. Antonovich; compilation S.V. Ulyanov]. – K.: Lubidj, 1993. – 592 p. [in Ukrainian]